

Krzysztof Kucharski

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

DYNAMIKA RYNKU RZEPAKU W POLSCE W DŁUGIM OKRESIE 1997-2006

THE DYNAMICS OF THE OILSEED RAPE MARKET IN POLAND IN THE LONG-TIME PERIOD OF 1997-2006

Słowa kluczowe: rynek rzepaku, relacje cenowe, zasoby, zależności

Key words: oilseed rape market, price relations, resources, dependences

Synopsis. W artykule dokonano analizy uwarunkowań jakie zachodziły na rynku rzepaku w Polsce w długim okresie czasu. Zakres czasowy dotyczy lat 1997-2006, przy czym rok 1996 stanowi punkt odniesienia dla pierwszego roku badanego okresu. Jest to okres szczególny, ponieważ obejmuje okres przedakcesyjny oraz pierwsze lata po wstąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej. Zwiększone wykorzystywanie płodów rolnych na cele niezwiązane z konsumpcją powoduje, że rynek rzepaku w ostatnich latach ulega znacznym modyfikacjom.

Wstęp

W Polsce największy udział w dochodach rolników zajmuje produkcja roślinna. W ostatnich latach struktura zasiewów roślin uprawnych wykazuje daleko posunięte zmiany. Coraz większe znaczenie w tej strukturze zajmuje rzepak, który bardzo często wymieniany jest jako roślina konkurencyjna względem pszenicy. Polska stała się jednym z największych producentów rzepaku w UE-25. Pod względem wielkości zbiorów i arealu uprawy Polskę wyprzedzają tylko Niemcy, Francja i Wielka Brytania. Postępujące procesy integracji gospodarek, otwieranie się na świat, zwiększenie znaczenia wymiany międzynarodowej, postępujące procesy liberalizacji oraz wzrost roli porozumień międzynarodowych będą powodowały coraz silniejsze powiązanie rynku w Polsce z rynkiem światowym [Stańko, Zareba 2006]. Włączenie Polski od 1 maja 2004 r. do jednolitego rynku europejskiego spowodowało, że obrót produktami rolnymi (w tym nasionami rzepaku) wewnątrz UE nie napotyka na żadne ograniczenia. W efekcie ceny na rynku rolnym w Polsce ulegają zmianie i w konsekwencji zbliżają się do cen jakie występują w pozostałych krajach należących do Wspólnoty Europejskiej. Powoduje to, że zaczęły zmieniać się między innymi relacje cen pomiędzy rzepakiem, a konkurencyjną w sensie dostępu do zasobu ziemi, pszenicą. Zmiany te powodowały, że rzepak stał się bardziej opłacalny, a to skutkowało gwałtownym wzrostem jego powierzchni zasiewów. Wpływ na rynek rzepaku miały i będą miały procesy zachodzące w całej gospodarce. Wzrost gospodarczy i zwiększone zapotrzebowanie na paliwa, zmusza świat do zastępowania ropy biopaliwami. Zmiany te powodują, że dotychczasowe uprawy zbóż zastępowane są przez np. rzepak, co prowadzi do wzrostu cen produktów rolnych.

Celem niniejszego artykułu było ukazanie procesów jakie zachodziły na rynku rzepaku w Polsce w dekadzie przełomu wieków ze szczególnym uwzględnieniem współzależności ekonomiczno-produkcyjnych, takich jak struktura zasiewów czy relacje cen.

Struktura i wielkość zasiewów rzepaku

Rynek rzepaku w badanym okresie, zwłaszcza w odniesieniu do powierzchni uprawy, wykazywał dość znaczną zmienność, z tendencjami wzrostowymi. Najmniejsza powierzchnia uprawy rzepaku w analizowanym okresie wystąpiła w 1996 roku¹. Spadek powierzchni zasiewów rzepaku w 1996 roku był spowodowany obniżeniem cen w następstwie dużej powierzchni uprawy, wysokich plonów i zbiorów rzepaku w roku 1995, co spowodowało duże zniechęcenie rolników do uprawy rzepaku. Występujące duże zróżnicowanie powierzchni uprawy roślin oleistych wynikało głównie

---

¹ W 1995 r. powierzchnia uprawy wyniosła 606,4 tys. ha, plony 22,7 dt/ha, natomiast zbiory 1376,6 tys. ton.

Tabela 1. Powierzchnia, zbiory i plony rzepaku w Polsce w latach 1996-2006

Lata	Ważniejsze dane o produkcji rzepaku w latach										
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Powierzchnia uprawy [tys. ha]	282,6	317,4	466,0	545,3	436,8	443,2	439,0	426,3	538,2	550,2	623,9
Zbiory [tys. ton]	449,3	549,9	1099,1	1131,9	958,1	1063,6	952,7	793,0	1632,9	1449,8	1651,5
Plony [dt/ha]	15,9	18,7	23,6	20,8	21,9	24,0	21,7	28,6	30,3	26,3	26,5

Źródło: [Rosiak i in. 2007, Rosiak 2005b].

z przyczyn koniunkturalnych [Urban 2002]. Po latach 1995, 1999, 2001 wyróżniających się wysokim zasiewem rzepaku i rekordowymi zbiorami, występował spadek cen skupu jego nasion. Powodowało to rezygnację części plantatorów z kontynuowania uprawy rzepaku [Urban 2008].

W kolejnych dwóch latach rynek rzepaku wykazywał tendencje wzrostowe, zarówno co do wielkości zasiewów jak i wysokości plonowania. Sytuacja na rynku ustabilizowała się w następnych latach, a wielkość zasiewów i wysokość plonowania była na względnie podobnym poziomie, przy nieznacznej rosnącej tendencji. W latach 1998-2002 krajowe zbiory rzepaku przekraczały 1 mln ton rocznie lub były bliskie tej wielkości.

Powierzchnia uprawy rzepaku w pierwszych latach po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej charakteryzowała się znacznym wzrostem (z 0,4 mln ha w ostatnich czterech latach przed akcesją do 0,5 mln ha w latach 2004-2005 i 0,6 mln ha w 2006 roku) [Rosiak 2007]. W ogólnej strukturze zasiewów ziemiopłodów w Polsce, powierzchnia uprawy rzepaku stanowiła 5,4%, wobec 4,9% w roku 2005 i 4,8% w roku 2004. W roku 2004 wystąpiły rekordowe plony rzepaku, które wraz z powiększeniem powierzchni zasiewów, przyczyniły się do rekordowo wysokich zbiorów. W porównaniu z niskimi zbiorami w roku poprzednim poziom ten był ponad dwukrotnie wyższy (wzrost z 793 tys. ton w roku 2003 do 1632,9 w roku 2004). Do tak znaczącego wzrostu plonów przyczyniły się przede wszystkim niezwykle korzystne warunki agrometeorologiczne w czasie wegetacji rzepaku [Rosiak 2005b]. Ponadto, wzrost plonowania (dotyczy również lat późniejszych) był przyczyną wzrostu nakładów na jego produkcję, między innymi stosowaniem lepszego materiału siewnego. W 2006 roku podobnie jak w dwóch latach poprzednich, zbiory rzepaku były bardzo wysokie i wyniosły 1651,5 tys. ton i były o 13,9% większe niż w 2005 roku oraz o 40% większe w porównaniu ze średnimi zbiorami uzyskanymi w ostatnim pięcioleciu. Ogólnie zbiory rzepaku, będące funkcją powierzchni uprawy i plonów, ulegały w omawianym okresie poważnym wahaniom. Najwyższe zbiory uzyskano w roku 2006, kiedy zebrano 1651,5 tys. ton, natomiast najniższe w roku 1996 – 449,3 tys. ton [Urban 2008].

Kształtowanie się wielkości podaży

Podaż jest to suma zapasów początkowych, produkcji krajowej oraz importu. Ocena dynamiki ogólnych zasobów ziarna rzepaku (podaży) i jej poszczególnych źródeł pozwala na stwierdzenie, że kierunki oraz tempo zmian w poszczególnych okresach były bardzo zróżnicowane. Zasoby rzepaku w Polsce w badanym okresie wykazywały dość dużą amplitudę wahań wynoszącą 1000 tys. ton, mieszcząc się w przedziale od 811 tys. ton w roku 1997/1998 do 1811 tys. ton w roku 2006/2007. Ogólne zasoby rzepaku w latach 1996-2006 kształtowały się średnio na poziomie około 1190 tys. ton. Przy czym należałoby dokonać analizy z podziałem na lata przed i po integracji Polski z Unią Europejską.

W pierwszym okresie, tj. 1996/1997-2003/2004 zasoby rzepaku kształtowały się na średnim poziomie 1003 tys. ton, przy 1688 tys. ton w latach 2004/2005-2006/2007. Znaczy to, że podaż po akcesji Polski do UE wzrosła o ponad 68%, przy wzroście zbiorów o ponad 79% oraz wzroście zużycia krajowego o około 65%. W pierwszym roku po akcesji, czyli w sezonie 2004/2005 ogólna podaż rzepaku wyniosła 1645 tys. ton i była prawie 100% wyższa niż w sezonie 2003/2004, gdzie podaż wyniosła 825 tys. ton.

Wyjaśnieniem tak gwałtownego wzrostu tych wielkości jest wzrost opłacalności produkcji rzepaku względem innych ziemiopłodów (np. pszenicy) oraz oczywiście sytuacja wejścia Polski do UE. W przeddzień wstąpienia Polski w do UE na rynku Wspólnoty została ustanowiona przez Parlament Europejski dyrektywa² propagująca stosowanie wszelkiego rodzaju paliw odnawial-

² Dyrektywa 2003/30/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 maja 2003 r. w sprawie wspierania użycia w transporcie biopaliw lub innych paliw odnawialnych.

Tabela 2. Zasoby ziarna rzepaku w Polsce w latach 1996-2006

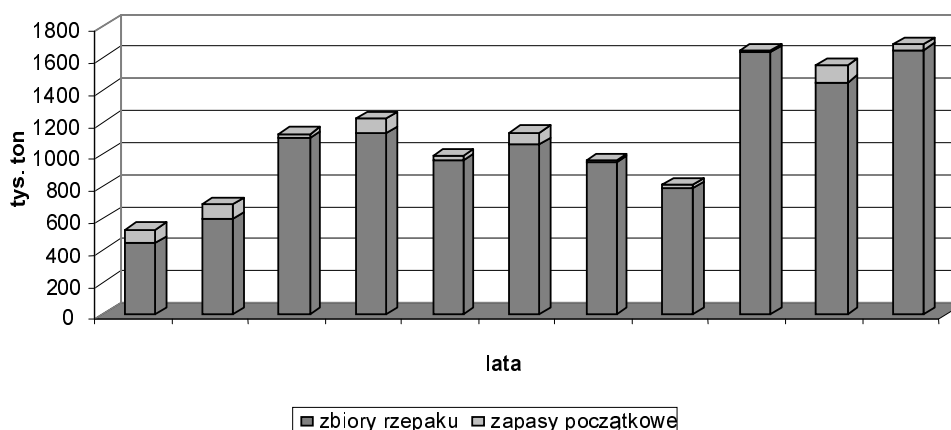
Wyszczególnienie	Zasoby ziarna rzepaku w latach [tys. ton]										
	1996/ 1997	1997/ 1998	1998/ 1999	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007
Zapasy początkowe	82	90	28	88	32	74	8	16	10	107	39
Zbiory	449	595	1099	1132	958	1063	953	793	1633	1450	1651
Import	374	126	14	19	5	2	6	16	2	52	120
Zasoby ogółem	905	811	1141	1239	995	1140	967	825	1645	1609	1811
Zużycie krajowe	815	783	959	881	889	840	921	809	1240	1394	1636
Eksport	0	0	94	326	43	292	30	6	298	176	140
Zużycie ogółem	815	783	1053	1207	923	1132	951	815	1538	1570	1776
Zapasy końcowe	90	28	88	32	72	8	16	10	107	39	35

Źródło: [Urban 2008].

nych, czyli stosowanie tzw. zielonej energii. Spowodowało to gwałtowny rozwój sektora biopaliw i zwiększone zapotrzebowanie na nasiona rzepaku m.in. z Polski.

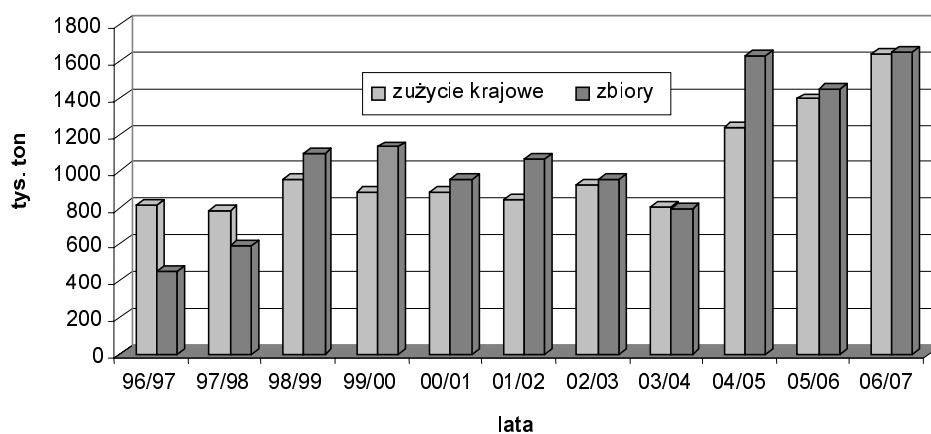
Analizując zapasy początkowe rzepaku można zauważyć wyraźny ich związek z wysokością zbiorów w roku poprzednim. Zwykle po wyższych zbiorach zapasy są na wyższym poziomie. Zapasy początkowe były stosunkowo niskie, natomiast amplituda wahań była stosunkowo wysoka i zawierała się w granicach od 8 do 107 tys. ton. Średnio w badanym okresie wielkość zapasów rzepaku w Polsce kształtowała się na poziomie 4% podaży rzepaku ogółem. W roku 1996/1997 zapasy końcowe wyniosły 90 tys. ton, co stanowiło 20% zbiorów oraz 11% zużycia krajowego w tym roku. Natomiast w roku 2001/2002 zapasy końcowe wyniosły zaledwie 8 tys. ton, co stanowiło 0,75% zbiorów oraz 0,95% zużycia krajowego w tym roku.

Bardzo ciekawych informacji dostarcza porównanie zużycia krajowego ziarna rzepaku na tle wielkości zbiorów (rys. 2). W większości sezonów badanego okresu zużycie krajowe było na poziomie zdecydowanie niższym niżeli krajowe zbiory, wyjątkiem są pierwsze lata badanego okresu, tj. lata gospodarcze 1996/1997 i 1997/1998. W całym okresie zużycie krajowe było na poziomie 1015 tys. ton, przy zbiorach na poziomie 1071 tys. ton. Oznacza to, że zbiory rzepaku zaspokajały zużycie krajowe średnio w 105%. W roku gospodarczym 1996/1997 niskie zbiory (na poziomie 449 tys. ton) przyczyniły się do tego, że relacja ta była niekorzystna. W roku tym zbiory stanowiły zaledwie 55% zużycia krajowego, nadwyżka popytu nad podażą została zaspokojona przez rekordowych rozmiarów import na poziomie 374 tys. ton.

Rysunek 1. Zbiory i zapasy rzepaku w Polsce w latach 1996-2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 2.

Rysunek 2. Zużycie krajowe i zbiory rzepaku w Polsce w latach 1996-2006
 Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

W roku gospodarczym 2004/2005 bardzo wysokie zbiory (na poziomie 1811 tys. ton) spowodowały, że również w tym roku relacja ta była niekorzystna, lecz w odwrotną stronę. W roku tym zbiory stanowiły prawie aż 110% zużycia krajowego. Nadmierną krajową podaż złagodziło wznowienie przerobu rzepaku w zakładach tłuszczowych w Brzegu, które zakupiły 240 tys. ton nasion oraz rozwój jego eksportu na rynki pozostałych krajów europejskich oraz krajów trzecich [Rosiak 2005a].

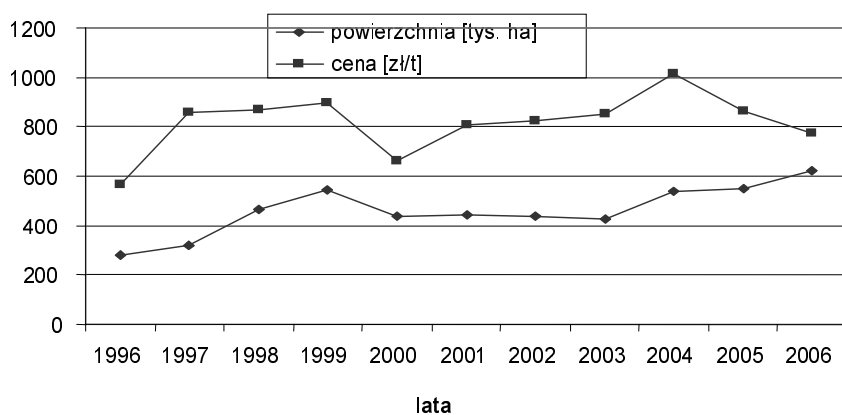
Kształtowanie się relacji cenowych na badanym rynku

Powierzchnia uprawy rzepaku zależy przede wszystkim od wysokości uzyskiwanych cen, bo to one kształtują przychody z produkcji [Seremak-Bulge 2006]. Producenci rolni w większości przypadków w określaniu struktury produkcji, w przypadku rzepaku struktury zasiewów, kierują się cenami osiągniętymi w roku ubiegłym niż cenami prognozowanymi. A to właśnie na podstawie cen przewidywanych powinni opierać swoje plany o zasiewach [Zieliński 2002]. Ponieważ na rynku rolnym występuje silna konkurencja, poprawnie zbudowana prognoza cen powinna zawierać współzależność między ceną a ilością wytwarzanego produktu. W sytuacji gdy ceny i zbiory są ujemnie skorelowane, wówczas przewidywany dochód będzie mniejszy niż wynikałoby z przeprowadzonej kalkulacji, która takiej zależności nie uwzględniła [Zieliński 2002]. Oczywiście w sytuacji, gdy wielkość popytu na danym rynku jest względnie stała, wzrost podaży powoduje spadek cen, i na odwrót. Sytuację ukazującą taką zależność można było zauważyć również na rynku rzepaku.

Analizując wielkość zasiewów i ceny uzyskiwane przez producentów rzepaku można zauważyć, że rynek rzepaku charakteryzował się dość dużą amplitudą zmian powierzchni zasiewów, które determinowane były zmianą cen. W celu określenia siły oddziaływania ceny na wielkość zasiewów, obliczono współczynnik korelacji, który wyniósł 0,51³. Oznacza to, że wystąpiła pewna zależność pomiędzy tymi zmiennymi i potwierdza, że wysoka (niska) cena powoduje zwiększenie (zmniejszenie) zasiewów na przyszły rok. Oczywiście zjawisko takie powoduje, że rynek rzepaku jest w krótkim okresie niestabilny.

Pewnym wyjątkiem były lata 2005-2006, które charakteryzowały się tym, że pomimo wyraźnego spadku ceny rzepaku w roku 2005, powierzchnia zasiewów na rok 2006 zwiększyła się o 13,4%. Wzrost popytu w roku 2006 nie spowodował obniżki ceny, jak to miało miejsce dotychczas, natomiast paradoksalnie cena wzrosła w stosunku do roku poprzedniego o 20,8%. Sytuacja ta była efektem zwiększonego zapotrzebowania na rzepak na rynku krajowym, co było efektem pozytywnych zmian zachodzących na tym rynku po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Podjęcie decyzji o zwiększeniu zasiewów na przyszły rok przy niskich cenach, może świadczyć o tym, że producenci w swoich kalkulacjach zaczęli uwzględniać czynnik popytowy.

³ Obliczając współczynnik korelacji uwzględniono dane z przesunięciem o rok, ponieważ reakcja producentów rolnych na zmianę ceny następuje z opóźnieniem wynikającym z długiego cyklu produkcyjnego.

Rysunek 3. Relacja cen i wielkości zasiewów rzepaku w Polsce w latach 1996-2006
 Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2 i 3.

Tabela 3. Relacje cen skupu rzepaku do cen skupu pszenicy [zł/dt]

Lata	Relacje cen w latach											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Cena rzepaku	85,45	86,54	89,57	64,28	80,63	82,17	85,35	101,6	86,47	77,33	93,44	
Cena pszenicy	57,19	50,59	46,83	42,98	50,82	50,45	43,61	45,51	47,19	36,69	44,41	
Relacja cen rzepak: pszenica	1,49	1,70	1,91	1,50	1,59	1,63	1,96	2,23	1,83	2,11	2,10	

Źródło: [Rosiak i inni 2007, Rosiak 2005b].

Na wielkość zasiewów rzepaku ma również wpływ relacja cenowa pomiędzy rzepakiem a pszenicą, która z punktu widzenia zasobu ziemi jest uprawą substytucyjną w stosunku do rzepaku. W latach 1996, 1999-2001 cena pszenicy utrzymywała się na relatywnie wyższym poziomie, natomiast od roku 2002 uprawa rzepaku stała się bardziej opłacalna względem pszenicy, co miało swoje odzwierciedlenie w zmianie struktury zasiewów. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpiło bardzo duże zwiększenie areалу uprawy rzepaku przy malejącej uprawie pszenicy.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy wybranych czynników rynku rzepaku, można dojść do kilku wniosków.

1. Analiza zapasów początkowych rzepaku uwidoczniała wyraźny ich związek z wysokością zbiorów w roku poprzednim. Zwykle po wyższych zbiorach zapasy są na wyższym poziomie. Zapasy początkowe były stosunkowo niskie, natomiast amplituda wahań była stosunkowo wysoka i zawierała się w granicach od 8 do 107 tys. ton. Średnio w badanym okresie wielkość zapasów rzepaku w Polsce kształtowała się na poziomie 4% podaży rzepaku ogółem.
2. Stwierdzono również, że producenci rzepaku w większości przypadków w określaniu struktury produkcji, kierowali się cenami osiągniętymi w roku ubiegłym niż cenami prognozowanymi, podczas gdy to właśnie na podstawie cen przewidywanych powinni opierać swoje plany o zasiewach.
3. Analiza cen i wielkości zasiewów rzepaku ukazuje znaczną zależność pomiędzy tymi zmiennymi i potwierdza, że wysoka (niska) cena w danym roku powodowała zwiększenie (zmniejszenie) zasiewów na przyszły rok, co skutkowało spadkiem cen w następnym roku i obniżeniem opłacalności produkcji. Odstępstwem od tej zależności były lata 2005-2006, które charakteryzowały się tym, że pomimo wyraźnego spadku ceny rzepaku w roku 2005, powierzchnia zasiewów na rok 2006 uległa zwiększeniu.

4. Po wejściu Polski do struktur Unii Europejskiej nastąpiła poprawa opłacalności produkcji rzepaku względem pszenicy, o czym świadczyć może relacja cenowa rzepak : pszenica, która po akcesji wynosiła średnio 2,01 przy średniej 1,75 z lat 1996-2003. Opłacalność produkcji rzepaku spowodowała wzrost powierzchni uprawy z około 0,41 mln ha w ostatnich 8 latach przed akcesją do około 0,57 mln ha w pierwszych latach po akcesji, przy nieznacznej, lecz rosnącej tendencji rezygnacji z uprawy pszenicy.

Literatura

- Rosiak E. 2005a: Rok po akcesji – rynek rzepaku, *Biuletyn Informacyjny ARR*, nr 11, Warszawa, 13.
- Rosiak E. 2005b: Rośliny oleiste. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2004 roku, (red. Woś A.). IERiGŻ PIB, Warszawa, 213.
- Rosiak E. 2007: Rośliny oleiste. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2006 roku, (red. Woś A.). IERiGŻ PIB, Warszawa, 241.
- Rosiak E. i inni – KTO INNI ??? 2007: Analizy rynkowe. Rynek rzepaku, stan i perspektywy. IERiGŻ, Warszawa, 24-25.
- Seremak-Bulge J. (red.) 2006: Ewolucja rynku zbożowego i jej wpływ na proces transmisji cen. IERiGŻ, Warszawa, 45-53.
- Stańko S., Zaręba P. 2006: Krajowy rynek roślin zbożowych (1992-2005). *Biuletyn Informacyjny ARR*, nr 3, Warszawa, 18.
- Urban S. 2002: Produkcja rzepaku a działalność przemysłu tłuszczowego w Polsce. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 949, Wrocław, 77.
- Urban S. (red.) 2008: Wybrane rynki branżowe produktów rolno-spożywczych. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, 47.
- Zieliński K. 2002: Elastyczność podaży produktów rolniczych w Polsce. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 21.

Summary

In this article an analyse of the conditions which were taking place in the oilseed rape market in Poland during a long-time period was made. The time frame in question covers the years from 1997 to 2006, and the year 1996 is the referring point to the first year of studied period. This was a specific time as it included both the pre-accession period and the first years following Poland's accession to the European Union. The increased utilization of agricultural products used for non-consumer purposes causes considerable modifications of the oilseed rape market lately. After Poland joined the European Union the improvement of the profitability of the oilseed rape production was made in comparison with the earlier years, which resulted in a considerable growth of the cultivation area. It was also found, that oilseed rape producers qualifying production structure in the majority of cases follow the prices attained in the last year than prognosis prices.

Adres do korespondencji:

mgr Krzysztof Kucharski
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Al. Niepodległości 10
60-967 Poznań
e-mail: kucharski@karolew.pl